

SZABÓ MÁRK

A FELÁLDOZHATÓK IRAKI KURDISZTÁN A FÜGGETLENSÉGI NÉPSZAVAZÁS UTÁN

„Now frontiers shift like desert sands
While nations wash their bloodied hands
Of loyalty, of history, in shades of grey”
(Pink Floyd: *A Great Day for Freedom*, 1994)

Ha 2017 őszén a Közel-Keleten bárhol Benjámín Netanjahu portréját és a Dávid-csillagot ábrázoló plakátokat magasba emelve zajlik tüntetés, és a megmozdulás nem Izraelben van, a legtöbben alighanem provokációra, esetleg abszurd utcai performanszra gyanakodnának. Holott Erbilben, az észak-iraki Kurdisztáni Regionális Kormány (Kurdistan Regional Government, KRG) által irányított terület fővárosában a legkevésbé sem erről volt szó. A szeptember 25-i függetlenségi népszavazást követő nemzetközi elszigeteltség és a regionális hatalmak – az Egyesült Államok hallgatásától kísért – egyre drasztikusabb megtorló lépései közepette az iraki kurdok ügye mellett egyedül a zsidó állam kormányfője állt ki nyilvánosan – ezért a szokatlan látványelemek. Az Iszlám Állam ellen szerveződött nemzetközi koalíció korábban a kurdokat felfegyverző és/vagy anyagilag támogató tagjai eközben sorban ítélték el a referendumot, majd nézték szótlanul, ahogy az iráni befolyás alatt álló síita milíciákkal kiegészülő szövetségi hadsereg október közepén visszafoglalja Kirkuk városát.

A „kurd álom” megvalósítását zászlajára tűző Maszúd Barzani elnök november 1-jei lemondásával minden eddiginél világosabbá vált: az Iszlám Állam közvetlen fenyegetése elmúltával a Nyugat számára rövid távon célszerűbb a régi-új hatalmi státust konzerválni Irakban, azaz megerősíteni a központi kormányzatot – még azon az áron is, hogy ennek a legnagyobb haszonélvezője Irán lesz. Az az Irán, amely a Nyugat által szankciókkal sújtott Aszad-rezsim legelkötelezettebb támogatója; amelynek regionális térnyerését a legfőbb Amerika-szövetséges Szaúd-Arábia akár kormányválság előidézése (Libanon), akár diplomáciai zsákutcába torkolló bojkott (Katar), akár humanitárius katasztrófát okozó háború (Jemen) árán is igyekszik megakadályozni. És ez csak egy eleme a kaleidoszkópszerű, vallási és etnikai konfliktusokkal átszőtt, folyamatosan változó közel-keleti hatalmi rendszernek, ahol a szövetségesi mátrix sosem az idealisták szája íze szerint alakult. Ezt persze a kurdok a saját történelmükből már tudhatták. Ezúttal azt is megtanulták, hogy hiába álltak az egész civilizált világ ellenségének kiképzett Iszlám Állam elleni harc élére, még ez is kevés volt ahhoz, hogy nemzetközileg elfogadottá tegyék függetlenségi törekvéseiket.

*Moszultól Moszulig: 2014, és ami azóta történt*¹

Az Iszlám Állam (Islamic State, IS; más rövidítésekben: ISIS, ISIL vagy Daesh²) 2014 nyarán kis híján átrajzolta a Közel-Kelet I. világháború után alkotott térképét, amikor Szíria felől betörve elfoglalta Irak második legnagyobb városát, Moszult, majd a semmi ellenállást nem tanúsító iraki hadsereg nyomában egészen Kirkukig nyomult. A magát kalifátusként meghatározó terrorszervezet célja bevallottan az volt, hogy a közel-keleti határok megállapítása alapjául szolgáló 1916-os Sykes–Picot-egyezmény romjain új szunnita muzulmán teokratikus államot alapítson, amely a „földi” feladatok – oktatás, egészségügy, igazságszolgáltatás – iszlamista alapokon való megszervezésén túl a globális dzsihádb posztmodern anyaországává váljon. Az Irak és Szíria katonai-politikai összeomlása nyomán kialakult vákuum, valamint az IS által tudatosan szunnita–síta vallásháborúvá eszkalált területszerző háború egyaránt a kalifátus legitimációjául szolgált a dzsihadisták számára. Ebbe a szunnita „eszkatológiába” azonban nem illeszkedtek a kurdok – sőt: pusztá jelenlétük, életvitelük, regionális kormányzatuk és potens hadseregük (a pesmergák) mindannak tagadása volt, amit az IS magáról és az eljövendő iszlám államról állított.

Röviddel az Iszlám Állam erőinek Irakba történő katonai betörését követően a kurdok – a vitatott státusú, azonban számukra kultikus fontosságú Kirkuk visszafoglalásával és biztosításával – mindössze néhány tíz kilométeres szakaszon maradtak határosak a szövetségi Irak területével, miközben százszor ilyen hosszú frontvonal mentén kényszerültek területvédő háborúra a dzsihadista erőkkal. 2014 nyár végén Erbil az IS már alig 50 kilométerre közelítette meg, amikor az Egyesült Államok légitámadásainak köszönhetően az offenzíva megtorpant. A kurdok számára azonban 2016 őszéig, Moszul visszafoglalásának kezdetéig egzisztenciális veszélyt jelentett, hogy a terrorszervezet közvetlen szomszédságában éltek. Némileg paradox módon az Iszlám Állam fenyegetése az egyébként évtizedek óta rivalizáló regionális és szövetségi döntéshozók narratívájának alátámasztásául egyaránt szolgált: a KRG vezetésén enyhült a klánszerű gazdasági-politikai elit látványos meggazdagodása miatti társadalmi nyomás, a központi kormányzat pedig a kapitulációt követően az iszlamista terrorfenyegetésre hivatkozva kérhetett további anyagi és fegyveres támogatást külföldi szövetségeseitől. Ha teljesen eltérő jelentéstartalommal és politikai célokkal is, de Erbil és Bagdad vezetői egyaránt alárendelhettek mindent a „nemzeti ügynek”, vagyis az IS megsemmisítésének.

A kurdok – nem alaptalanul – arra számítottak, hogy Irak majdani felszabadításával Kirkuk a regionális autonómia integráns része marad, amit egy leendő népszavazással erősítenek majd meg. Az úgynevezett „vitatott területekkel” kiegészülő független Kurdisztán kikiáltásához a belső legitimációt a Szaddám-rezsim megdöntését követő – kétségtelenül egyenlőtlenül

¹ Az előzményekhez, a történelmi kontextushoz és a helyi politikai erők elnevezéseire (illetve azok rövidítéseire) lásd SZABÓ Márk: *Kurdisztán libre!*, Kommentár 2015/5., 56–66.

² A terrorszervezet eredetileg ISIL/ISIS néven hivatkozott magára (Islamic State in Iraq and the Levant vagy Islamic State in Iraq and Syria), a „kalifátus” 2014-es kikiáltását követően tért át az Iszlám Állam (IS) megnevezésre. Arab szövegkörnyezetben az ISIL betűszóbból fonetikusán átirta Daesh (Da’ash) használatos, amely az Iszlám Államra nézve pejoratív felhangja miatt a nyugati terminológiában is teret nyert. Kifejtve lásd Faisal IRSHAD: *Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names*, BBC 2015. december 2., <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277>.

eloszló, azonban így is látványos – gazdasági növekedéstől, a külsőt pedig az Iszlám Állam elleni harcban vállalt áldozatokért „cserébe” az Egyesült Államoktól remélték, ha nem is nyílt támogatás, de legalább a *de facto* elismerés formájában.³ E két elképzelt legitimációs támasz közti kapcsolatot a befektetésbarát jogszabályi környezet volt hivatott erősíteni, amellyel Erbil elsősorban a nemzetközi olaj- és gázipari vállalatok számára ajánlott a szövetségi szabályozói környezetnél kedvezőbb feltételeket abban a reményben, hogy minden egyes új szerződés implicit elismerése a regionális kormányzat Bagdadtól független létének. Ezek a szerződések – köztük „koronaékszerként” az ExxonMobil⁴ – a kurdok szemében annak garanciáját jelentették, hogy a nemzetközi piacokkal is megismertetik leendő önálló állami entitásukat. Ezeket a kontraktusokat a központi kormányzat alkotmányellenesnek nyilvánította, a törökországi Ceyhan kikötőjébe érkező kurdisztáni kitermelésű kőolaj vásárlóit pedig nemzetközi jogi eljárással fenyegette.

A (gazdasági) szabadságharc bukása

Az iraki kurdisztáni függetlenség kivívásának „képlete” így állt össze: gazdasági szuverenitás az olajszerződésekkel, stratégiai partnerség Ankarával, politikai stabilitás fenntartása a régió belül (beleértve Kirkukot), valamint nemzetközi elismertség erősítése az Iszlám Állam elleni harc révén. Habár a KRG végig hangsúlyozta, hogy a leendő népszavazás nem jelent majd azonnali elszakadást Iraktól, valójában senki számára nem volt kérdéses, hogy a borítékolható végeredmény birtokában csak idő kérdése lesz a teljes önállóság deklarálása.

Az iraki kurdok terve valóban nem nélkülözte a belső koherenciát, ugyanakkor nem számolt a külső tényezők olyan kedvezőtlen együttállásával, amely alapjaiban kérdőjelezte meg annak fenntarthatóságát.⁵ Az olajárak 2014-et követő zuhanórepülése töredékére csökkentette a régió költségvetési bevételeit, miközben a kiadási oldalt tovább terhelte a politikai patro-

³ Ehhez kulcsfontosságú volt, hogy Erbil 2013-ban kiegyezzen az Erdoğan vezette török kormánnyal is. Ankara így saját belpolitikai céljai érdekében kijátszhatta egymás ellen a törökországi kurd felkelést vezető marxista PKK-t és a vele rivalizáló észak-iraki konzervatív KDP-t, miközben a török–iraki (kurdisztáni) határon áthaladó olajszállítások és más befektetések révén az őt támogató üzleti körök is hasznot húzhattak a kiegyezésből. A The Washington Institute for Near East Policy amerikai agytröszt egyenesen „kimondatlan gazdasági közösségként” aposztrofálta a török–kurd kapcsolatot, amelynek révén 2013-ra a KRG a harmadik legjelentősebb török exportpiaccá vált. Soner CAGAPTAY és mások: *Turkey and the KRG. An Undeclared Economic Commonwealth*, The Washington Institute for Near East Policy, 2015. március 16.. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/turkey-and-the-kr-an-undeclared-economic-commonwealth>.

⁴ Érdekeség, hogy az ExxonMobil 2011. októberi „leigazolásának” szereplői közül a vállalat akkori vezérigazgatója, Rex Tillerson ma a Trump-kormány külügyminisztere, az akkori bagdadi amerikai nagykövet, James Jeffrey pedig a cég tanácsadója. A teljességéhez hozzátartozik, hogy 2016 decemberében a hat koncesszióból az olajvállalat háromban felhagyott a kutatási tevékenységgel; ezt megelőzően a Chevron már 2015 végén csökkentette kurdisztáni jelenlétét. 2014-et követően összesen 19 olajvállalat döntött a KRG (részleges) elhagyása mellett különböző – biztonsági, gazdaságossági, geológiai vagy politikai – okok miatt. *Exxon pulls out of three exploration blocks in Kurdistan. Iraq Oil Report*, Reuters 2016. december 6., <https://www.reuters.com/article/us-exxon-mobil-kurdistan/exxon-pulls-out-of-three-exploration-blocks-in-kurdistan-iraq-oil-report-idUSKBN13V0T0>.

⁵ Lásd a KRG politikai vezetésével szemben hosszú ideje következetesen kritikus, azonban a térség legapróbb részleteit és komplex összefüggéseit egyaránt kristálytiszán látó Denise NATALI: *Iraqi Kurdistan Was Never Ready for Statehood*, Foreign Policy 2017. október 31., <http://foreignpolicy.com/2017/10/31/iraqi-kurdistan-was-never-re>

názs révén „túlnépesedett” kormányzati szektor, a régió területét 40 százalékkal megnövelő kurd expanziót kiszolgáló közzféra egyéb alrendszerei, az Iszlám Állammal vívott háború, valamint az abból fakadó többletköltségek. Ez utóbbiak közül a legjelentősebb tételt a sérültek ápolásán túl a KRG területére érkező legalább 1,5 millió belső (iraki) menekült ellátásával összefüggő terhek képezték. A zsugorodó bevételekből a KRG folyamatos adósságot halmozott fel a kitermelő olajvállalatokkal szemben, amelyek a bizonytalan pénzügyi környezetre (is) hivatkozva visszafogták befektetéseiket – a kör pedig ezzel bezárult, egyben rámutatva, milyen inherens kockázatok rejlenek a döntően szénhidrogéniparból származó bevételekből felépíteni remélt függetlenségi tervben.

A kurdok hamar szorult helyzetbe kerültek: a függetlenséggel járó politikai kockázatok ismeretében a nemzetközi hitelpiacok szereplői Erbil számára csak elfogadhatatlan kamatfelár ellenében lettek volna hajlandók bármilyen adósságfinanszírozásra,⁶ miközben a szövetségi kormány a – régió függetlenedési törekvéseinek teljes felszámolását jelentő – olajexport-bevételekről való lemondást szabta feltételül a központi költségvetési forrásmegosztás visszaállításáért cserébe. A nemzetközi pénzügyi szervezetek nyújtotta donor- és hitelprogramjaiból való közvetlen kurd részesedést pedig Bagdad az alkotmányos berendezkedésre hivatkozva hatékonyan vétőzta meg minden alkalommal, mondván: mindennemű segélyprogram a központi kormányon keresztül bonyolítható csak, az pedig Irak belügye, ezt milyen arányban teríti – ha egyáltalán.

Az olajárzuhanás nem csupán a kurdok „koraszülött” gazdasági szuverenitásának gyengeségeit tárta fel kíméletlenül, hanem a régió intézményrendszerének korábbról átörökölt belső feszültségeit is újra felszínre hozta. Az 1990-es évek polgárháborújának egyik hagyatékként a KRG kormányzati intézményrendszere a kölcsönös bizalmatlanságra, a családi háttéralkukra, valamint az ezekből fakadó, a hatékonyságot és a demokratikus elszámoltathatóságot gyengítő íratlan pártkompromisszumokra épült. A 2013-ban megtartott választások ellenére a parlamentet 2015 nyarától közvetlenül a népszavazás előestéjéig nem hívták össze, ekkortól kezdve a megegyezés hiányában Barzani elnök a 2013-ban lejárt hivatali idejét további két évvel meghosszabbító döntés hatályvesztését követően is megtartotta tisztségét. Eközben a Barzani és Talabani családok tagjai szoros kontroll alatt tartották a kormányzati pozíciókat, körbepátyázták gazdasági érdekeltségeiket, amelyet az egységes minisztériumi felügyelet ellenére elsősorban továbbra is hozzájuk és pártjaikhoz hú pesmerga-egységek feletti kontroll révén erősítettek meg.⁷

ady-for-statehood#; Uó.: *Stalemate, Not Statehood, for Iraqi Kurdistan*, Lawfare 2015. november 1. <https://www.lawfareblog.com/stalemate-not-statehood-iraqi-kurdistan>.

⁶ 2015-ben Erbil megpróbálkozott nemzetközi piacokon forráshoz jutni, azonban az ezen a téren rutintalansággal aligha vádolható Goldman Sachs és Deutsche Bank szerződötése ellenére is csupán rendkívül előnytelen feltételekkel kezdhett volna kvázi-szuverén kötvénykibocsátásba: *Kurdistan bond sale delayed by Iraqi doubts*, Financial Times 2015. július 2., <https://www.ft.com/content/36420726-209e-11e5-aa5a-398b2169cf79> (előfizetői tartalom).

⁷ Ennek az ún. „szultanisztikus” gazdasági-politikai rendszernek a négy pillérét az állami és magángazdaság határait elmosó „baráti” (crony) kapitalizmus, a demokratikussal szemben/párhuzamosan meglévő dinasztikus politika, az ennek szolgálatába állított közjogi keret, valamint a kormányzó elit érdekeinek megfelelően szűk társadalmi bázis fenntartása adja. Részletesebben lásd Kawa HASSAN: *Kurdistan's Politicized Society Confronts a Sultanistic System*, Carnegie Middle East Center, 2015. augusztus. A KRG-vel kritikus elemzés korrektül hozzáteszi: ez a

A közalkalmazottakkal, köztisztviselőkkel, valamint a befektetőkkel szemben egyaránt többhavi (-éves) fizetési hátralékot felhalmozó kormányzat, illetve a családok uralmába meredevett kvázi-demokratikus intézményrendszer lépéskényszerbe hozta a KRG döntéshozóit. A 2015 nyarától állandósuló politikai válság alkotmányos keretek közt történő szisztematikus felszámolása helyett Barzani elnök a többi politikai szereplő számára semmilyen vállalható alternatívát nem nyújtó függetlenségi népszavazás meghirdetésével mindent egyetlen célnak rendelt alá. Az évszázados szimbolikával, elvitathatatlan nemzeti és személyes sérelmekkel átszőtt, s ezáltal a kollektív kurd identitás teljességét kifejező önrendelkezés teleologikus ügye így szintiszta politikai számítás tárgyává vált.

A referendum 2017 tavaszán való meghirdetésével Barzani elnök a szó minden értelmében előremenekült. Ekkorra ugyanis a hathatós iráni támogatással megerősített és revánsvágytól vezérelt síita milíciák a bagdadi kormányzat álláspontját megelőlegezve világossá tettek: Moszul végleges felszabadítását és az Iszlám Állam Irakból történő kiűzését a kurdok 2014 óta *fait accompli*ként felfogott területi expanziójának visszazorítása követi.

Az írás tehát ott volt a falon. Az észak-iraki kurd régió kiválásához elengedhetetlenül szükséges gazdasági szuverenitás híján Erbil már csak abban bízhatott, hogy a török kormánnyal való stratégiai partnersége az Egyesült Államok semleges jóindulatával kiegészülve elegendő lesz ahhoz, hogy a népszavazásból fakadó új realitást elfogadtassa Bagdaddal és Teheránnal. Nagyobbat nem is tévedhetek volna.

A népszavazás – és ami utána következett

Maszúd Barzani élete és a kurd nemzeti függetlenség ügye egymással mind szimbolikus, mind a lehető legprofánabb politikai értelemben elválaszthatatlanul összekapcsolódott. „A független Kurdisztán zászlajának árnyékában akarok meghalni”, mondta a népszavazási kampány során – miközben a kampány szó is nehezen alkalmazható egy olyan referendum kapcsán, amelynek végeredménye felől senkinek kétsége nem lehetett.⁸ A nemzeti egység azonban rövid életűnek bizonyult, és mindössze az tartotta egybe, hogy a KRG uralkodó pártjai közül senki nem vállalhata fel a biztos politikai öngyilkossággal járó ellenvélemény nyílt megfogalmazását. A 2017. szeptember 25-én szavazásra bocsátott kérdés („Akarja-e a Kurdisztáni Régió és a Régión kívüli területek független állammá válását?”) feltevésekor már körvonalazódott, hogy az elsöprő többség akarát a regionális kormány csak csekély valószínűséggel tudja a függetlenséget legitimáló döntésként érvényesíteni. Ebben korántsem a leendő kurd állam vélelmezett gazdasági életképtelensége bizonyult perdöntő tényezőnek, a KRG kőolajexportjának Törökországtól való totális függése minden érintett számára a kezdetektől ismert volt – ráadásul Dél-Szudán önálló államként való elismerését követően a nemzetközi közösség is nehezen érvelhetett volna elsődlegesen ennek mentén.

kormányzati modell korántsem kurd-specifikus, a joguralomra és a szerződéses kötelezettségek tiszteletére épülő alkotmányos intézményrendszer iránti elkötelezettség már a modern iraki állam létrejötte pillanatában hiányzott.

⁸ „I Want to Die in the Shadow of the Flag of an Independent Kurdistan” [interjú Barzani elnökkel], Foreign Policy 2017. június 15., <http://foreignpolicy.com/2017/06/15/i-want-to-die-in-the-shadow-of-the-flag-of-an-independent-kurdistan/>.

A Kirkuk városának és a környező olajmezők kurdoktól való visszafoglalásával tetőző látványos összeomláshoz vezető okok tisztán politikai természetűek: egyrészt a kurd belpolitikai egység megbomlásából, másrészt a regionális és nagyhatalmi geostratégiai érdekek vissza-, illetve átrendeződéséből vezethetők le.

2014 nyarán Kirkuk visszafoglalása a kurdoknak a többségi arab társadalomtól elszenvetett sérelmek jóvátételét és napi közel 300 ezer hordó olaj kitermelését biztosító olajmezők feletti kontroll megszerzését jelentette. A Barzani vezette KDP számára legkésőbb akkor vált nyilvánvalóvá a népszavazást megelőző pszeudoegység széthullása, amikor 2017 októberében az iraki hadsereg és a síita milíciák mint kés a vajban nyomultak be a „kurdok Jeruzsálemébe”. A semmilyen ellenállást nem tanúsító pesmerga egységek kapitulációja magán hordozta a KRG összes inherens gyengeségét: katonáik a Bagdaddal Irán nyomásgyakorlása hatására kiegyező PUK⁹ utasítására döntöttek a „taktikai visszavonulás” mellett, így kikényszerítve, hogy az addigi kormányzó helyére egy, a Barzani családnak kevésbé lekötelezett politikust jelölhessenek.¹⁰ A KDP – nem teljesen alaptalanul – hazaárulást emlegetett, miközben a triumfáló iraki egységek első dolga volt, hogy a kormányzói hivatalról leszedjék a kurd zászlót.

Kirkuk leválasztása a remélt iraki kurdisztáni területekről a referendum szimbolikus halálának kulcsmozzanata: a KRG kifejezetten az addig vitatott hovatarozású városra kiterjesztve akarta befejezetté nyilvánítani a nemzetegyesítést, s ezzel egyben legalizálni is az itt kitermelt kőolaj exportjából származó bevételeit. Pont az ezek elosztásából fakadó sérelmek vezettek oda, hogy a PUK a szó szoros értelmében kifizetődőbb alkunak látta elfogadni Bagdad fennhatóságát, mint a KDP oldalán kitartani a nemzetközi közösség egyre fokozódó nyomása mellett.

Ha a belső törés önmagában nem lett volna elég a függetlenség ügyének vereségéhez, a kurdok számára legváratlanabb helyről érkező pálfordulás végképp a *status quo* irányába billentette a mérleg nyelvét. Bár a referendumot megelőzően többször is az aktus illegitimitást hangsúlyozta, Ankarától a KRG vezetése nem alaptalanul azt várta, hogy az erős retorikájú török ellenkezés inkább a saját határain belül zajló kurd felkelésnek szól. A Barzani vezette iraki kurd kormányzat egy hónappal a népszavazás előtt az Erbilbe látogató Mevlüt Çavuşoğlu török külügyminisztertől meg is kapta, amit remélt: meglévő fenntartásai ellenére a török kormány nem változtat eddigi kereskedelmi kapcsolatain. Lefordítva: a népszavazás eredményétől függetlenül tovább folyhat az olajexport Ceyhan kikötőjén keresztül.¹¹

⁹ PUK = Patriotic Union of Kurdistan, a KRG kvázi-kétpártrendszerének Talabani család által dominált párta, amely hagyományosan kompromisszumkésebb mind Bagdad, mind Irán irányába. A „történelmi” KRG régiói közül Sulaymaniyah a legerősebb bázisuk, azonban Kirkukban is megőrizték befolyásukat. Soha egyetlen szereplő sem tagadta, hogy az inváziót megelőzően Qasim Soleimani iráni tábornok, a Forradalmi Gárda al-Kudsz különleges egységének parancsnoka választás elé állította a PUK – Jalal Talabani október 3-i halála után belső harcokban meggyengült – vezetőségét, miszerint vagy önként visszavonulnak, vagy a sokszoros túlerőben lévő támadók bosszúhadjáratát is magukra szabadítják. Lásd Dexter FILKINS: *Kurdish Dreams of Independence Delayed Again*, The New Yorker 2017. október 16., <https://www.newyorker.com/news/news-desk/kurdish-dreams-of-independence-delayed-again>.

¹⁰ Bafel TALABANI: *PUK chose 'tactical withdrawal' from Kirkuk after casualties*, Rudaw 2017. október 21., <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/211020179>.

¹¹ *Turkey won't close border after Kurdistan referendum: FM*, Rudaw 2017. augusztus 23., <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/230820175>.

Ehhez képest Erdoğan elnök a népszavazást közvetlenül megelőző napokban beállt a szövetségi iraki kormány és Irán keményvonalas álláspontja mögé, és bár csak lehetőségként, de az ellenzők által kilátásba helyezett szankciókon felül a kőolajvezeték „elzárásának” opcióját is felvetette.

A török álláspont 180 fokos fordulata merőben új stratégiai helyzetet teremtett a KRG számára, a KDP-vel és személyesen Barzani elnökkel való partnerségét feláldozó Erdoğan lépésével bezárult a kör: Ankara, Bagdad és Teherán akarata ellenében a függetlenségi népszavazás 93 százaléka is súlytalanává vált. Azzal, hogy a török államfő árnyalatnyi különbségtétel nélkül vette át Irán és Irak álláspontját, rávilágított: számára fontosabb, hogy a szíriai rendezésben megőrizze pozícióját, amely utóbbihoz pedig elengedhetetlen Teherán jóindulatának biztosítása.

A coup de grâce végül nem máshonnan, mint Washingtonból érkezett: Donald Trump elnök Kirkuk síta milíciák által vezényelt visszafoglalása kapcsán annyit mondott, az Egyesült Államok „nem foglal állást”, vagyis zöld lámpát adott az amerikaiak által felfegyverzett iraki hadseregnek, hogy addigi szövetségését minden elfoglalt területről korábbi határai mögé szorítsa.¹² Irán okkal triumfált: minden Teherán-ellenes kirohanása ellenére Amerika ezzel a lépésével végsősoron ahhoz asszisztált, hogy semmilyen kurd egység ne állhasson a perzsa államtól Bagdadon át Damaszkuszig, s így Bejrútig ívelő síta befolyási övezet útjába.

Röviddel később Washington számára is egyértelművé vált, hogy komoly ellentmondás feszül Trump elnök vehemensen Irán-kritikus – többek között a Teherán elleni nemzetközi szankciók enyhítését eredményező nukleáris megállapodásból való kilépéssel rendszeresen fenyegető – nyilatkozatai (politikája?) és az Iszlám Államtól jelentős amerikai támogatás árán felszabadított Irak egyre nyilvánvalóbban iráni érdekszférába kerülése között. Eddigre azonban a KRG már a 2003-as iraki rezsimváltás után megállapított határai mögé szorulva jelezte, kész „befagyasztani” a referendum eredményét. Eközben a Bagdadba látogató amerikai külügyminiszterrel a szövetségi miniszterelnök közölte, szó sem lehet a milíciák „hazaküldéséről”, lévén ezek az egységek képezik Irak reménységét. Hogy Washingtonban is mindenki értse, Tillerson iráni külügyminiszter-kollégája – stílszerűen – Twitteren megismételte a helyzetét.¹³

A végén az oroszok mindent visznek

„Kérem, ne feledkezzenek meg Kurdisztánról”, hangzott Ashti Hawrami, a KRG veterán olajminiszterének őszinte kétségbeesésről tanúskodó mondata egy októbervégi veronai konferencián. „Azt kérem önöktől, hogy Oroszországhoz és a Rosznyeftyhez hasonlóan támogassák

¹² Trump szó szerint: „We’re not taking sides”, idézi Loveday MORRIS – Karen DEYOUNG: *Iraqi forces retake the oil-rich city of Kirkuk in escalating dispute with Kurds*, The Washington Post 2017. október 16., https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/iraqi-forces-retake-the-oil-rich-city-of-kirkuk-in-escalating-dispute-with-kurds/2017/10/16/39df8f4a-b294-11e7-9b93-b97043e57a22_story.html?utm_term=.3b60609a7328.

¹³ *Abadi tells Tillerson: PMF is hope of Iraq and region*, Al Jazeera 2017. október 24., <http://www.aljazeera.com/news/2017/10/abadi-tells-tillerson-pmf-hope-iraq-region-171023195623368.html>.

továbbra is [iraki] Kurdisztánt, hogy életben maradjon” – folytatta a politikus.¹⁴ A néhány éve még szakértők által az olajipari beruházások legígéretebbikének tartott KRG a népszavazást követő megtorló lépések következtében elszigetelődve várta, hogy az átmenetnek remélt káoszt követően potenciális befektetők és patronálók érkeznek a régióba.

Moszkva számára egy ilyen „piaci rés” a Közel-Keleten még mindig legalább annyira kihagyhatatlan lehetőség, egyben geopolitikai fegyvertény, mint amennyire üzleti kérdés. Ha egyszer ugyanis adott az Egyesült Államok következtelen szövetségi politikája nyomán Washington leértékelődése, az Oroszország számára egy kínálkozó lehetőség, hogy befolyását tovább növelje. Ennek a Kreml által egyik kipróbált eszköze az energiadiplomácia, amelynek célrendszeréhez a részben állami tulajdonban álló, részvényesi elvárásoktól és más tőkeemgértelési feltételektől függetlenül működtetett cégei közül a Rosznyefty tökéletesen illeszkedik.

Az Igor Szecsin vezette vállalat már korábban milliárddolláros nagyságrendben kötött elővásárlási szerződést a kurdisztáni kitermelésű kőolajra, amelynek tetejébe az elbukott referendum nyomán tovább emelte a tétet: tekintet nélkül a KRG fizetéképtelenségére, öt kurdisztáni szénhidrogén-kutatási blokkban szerzett részesedést, valamint bejelentette, hogy 60 százalékos többségi tulajdonosként száll be a kurd–török kőolaj-exportvezetékbe.¹⁵ Hogy a portfólió teljes legyen, a cég még a referendum előestéjén megegyezett a KRG-vel, hogy 2020-ra évi 30 milliárd köbméter kapacitású földgázvezetékét épít Törökország felé, amellyel akár a gázhiányos déli országrész fogyasztói, akár további – európai – piacok is elláthatók.¹⁶

A kőolaj- és földgázkitermelésben, valamint ezek exportinfrastruktúrájában szerzett együttes részesedéssel a Rosznyefty útján Moszkva akkor jutott jelentős gazdasági-politikai pozíciókhoz Kurdisztánban, amikor rajta kívül már nem maradt más megközelítőleg hasonló súlyú gazdasági szereplő. Ráadásul Washingtonnal ellentétben Oroszország Szecsin hangján Bagdadnak is megüzenhette, hogy befektetési politikája nincs tekintettel a regionális és központi kormányzat közti vitára. A Rosznyefty-vezér szavaival: „A világon mindenhol ott vagyunk, ahol olaj is megtalálható. Miért ne lehetnénk ott [iraki Kurdisztánban]? Nem vagyok politikus. Én az olajkitermelésre szerződtem, amit hatékonyan kell csinálnom. A meglévő szabályozás szigorú figyelembe vételével működünk mindenhol, legyen szó bármilyen régióról vagy területről.”¹⁷ E mondatok fényében jobban érthető, hogy a nemzetközi közönség befolyásos szereplői közül Moszkva miért is várt ki az utolsó pillanatig, hogy már valódi tét nélkül tegyen hitet Irak területi integritása mellett.

¹⁴ Ashtu Hawramit idézi: *Rosneft vows to keep doing business with Kurdistan*, Financial Times 2017. október 19., <https://www.ft.com/content/a4b4f674-b4d9-11e7-a398-73d59db9e399> (előfizetői tartalom).

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ A Rosznyefty kurdisztáni gázexport-tervének jelentősége nemcsak a szűken vett régió, hanem az elemzés keretein is bőven túlmutat; középpontjában az Igor Szecsin vezette olajvállalat és a Gazprom közötti rivalizálás áll, utóbbi ugyanis Putyin explicit akaratának megfelelően monopolhelyzetben van az orosz vezetékes földgázszállítás terén. Szecsin ezt a sérelmezett *status quo*t kívánja megváltoztatni a kurd földgáz török irányba tervezett exportálásával. Ennek a lépésnek az európai földgáz forrásdiverzifikációs törekvéseire gyakorolt potenciális hosszú távú hatásai külön elemzést igényelnek. Dmitry ZHDANNIKOV: *Russia's Rosneft clinches gas pipeline deal with Iraq's Kurdistan*, Reuters, 2017. szeptember 18., <https://www.reuters.com/article/us-kurdistan-rosneft/russias-rosneft-clinches-gas-pipeline-deal-with-iraqs-kurdistan-idUSKCN1BT0MQ>.

¹⁷ *Rosneft vows to keep doing business with Kurdistan*.

Rekviem egy képzeletbeli országért

1916, Sykes-Picot; 1920, Sèvres, majd 1923, Lausanne; 1946, Mahabad; 1975, Algír; 1988, Halabja; 1991, repüléstilalmi zónák az Öböl-háborút követően; 2014–2017, az Iszlám Állammal vívott harc és a függetlenségi népszavazás bukása nyomán Kirkuk elvesztése. 2017 ősze pontosan beleillik a kurdok 20–21. századi államalapítási kísérletei, a leverett felkelések nyomán elszenvedett megtorló lépések, a nagyhatalmi politikában alanyi (szubjektum) helyett mindvégig tárgyi (objektum) státusúként kezelt nép alkotta sajátos szimbólumrendszerébe.

Az amerikai Time magazin 2014-ben az Ebola-vírus ellen harcoló orvosokat választotta az év embereivé, mögöttük Vlagyimir Putyin, Jack Ma és a faji előítéletek ellen tüntető fergusoni aktivisták mellett az „opportunist” Maszúd Barzanit nevezte meg „befutóként” (*runner up*). Az indoklás első mondatában felvetett kérdés talán a kurd helyzet legpontosabb leírása volt 2014-ben ugyanúgy, mint három évvel később: „Mit üzen az, hogy az Iszlám Állammal szembeni háborúban Amerika legmegbízhatóbb szövetségese egy képzeletbeli ország?”¹⁸ Az IS által elfoglalt iraki területek visszaszerzéséért és saját régiójuk védelméért folytatott harcot a Barzani vezette iraki kurdok valóban opportunista módon is látták, amennyiben világossá tették, hogy a függetlenség eléréséhez vezető út a terrorállammal szembeni végső győzelmen át vezet. Ez az ütközet azonban nem kizárólag katonai jelentőséggel bírt: közel-keleti legyőzői közül mindvégig a kurdok voltak az Iszlám Állammal antagonisztikusan szembehelyezkedő felek.

Ez a civilizációs ellentét a függetlenségi népszavazás bukása, vagy éppen az Iszlám Állam felett aratott győzelem ellenére sem vesztette jelentőségét. A bagdadi parlament az erbili tüntetésre válaszul a „cionista jelképek” nyilvános viselését szankcionáló jogszabály elfogadásával,¹⁹ önazonosságról tanúbizonyságot téve jelölte ki helyét e törésvonal mentén. A kurdoknak pedig marad a távolba vesző államiság reménye.

¹⁸ „What does it say that the most reliable U.S. ally in its campaign against ISIS is an imaginary country?” Massoud Barzani, *The Opportunist*, Time 2014. december 10., <http://time.com/time-person-of-the-year-runner-up-massoud-barzani/>.

¹⁹ *Iraqi parliament criminalizes display of Israeli flag, 'Zionist' symbols*, Rudaw 2017. október 31. <http://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/311020171>.